* ओ३म् *

॥ जगत्कर्त्रे नमोऽस्तु ॥

संस्कृतप्रथमपुस्तकम्

प्रथमः पाठः ।

द्वादशाक्षरी ।

कः का च कि की च कु कु च के कै,
वदामि को कौ पुनरेव कं कः
विद्वद्भिरेवं सुधिया विचार्य,
स्वादिप्रयोगेषु नियोजनीयाः

प्रथम पुरुष (थर्ड परसन) या ग़ाइब
सः = वह
तौ = वे दोनों
ते = वे (सब)

मध्यम पुरुष (सेकंड परसन) या हाज़िर
त्वम् = तू
युवाम् = तुम दोनों
यूयम् = तुम (सब)

उत्तम पुरुष (फर्स्ट परसन) ([illegible])
- अहम् = मैं
- आवाम् = हमदोनों
- वयम् = हम (सब)

द्वितीयः पाठः ।

अकारान्तपुल्लिङ्गबालकशब्दः ।

कर्ता (१) (नामिनेटिव) ([illegible])
- बालकः = लड़का
- बालकौ = दो लड़के
- बालकाः=वहुतलड़के

कर्म (२) (आब्जेक्टिव) ([illegible])
- बालकम्=लड़केको
- बालकौ=दोनोंलडकोंको
- बालकान्=सव लड़कों को ।

करण (३) (इन्सट्रुमेन्टल) ([illegible])
- बालकेन = लड़केने, से, के, द्वारा
- बालकाभ्याम् = दोनों लड़कोंने.से, के द्वारा
- बालकैः =(ब) लड़कोंने, से,के, द्वारा

सम्प्रदान (४) (डेटिव) ([illegible])
- बालकाय = लड़केके लिये ।
- बालकाभ्याम् = दोनो लड़कोंके लिये ।
- बालकेभ्यः = (सब) लड़कों के लिये)

तृतीयः पाठः ॥

सः पठति = वह पढ़ता है ।

तौ पठतः = वे दोनों पढ़ते हैं ।

ते पठन्ति = वे (सब) पढ़ते हैं ।

त्वम् पठसि = तू पढ़ता है ।

युवाम् पठथः = तुम दोनों पढ़ते हो ।

यूयम् पठथ = तुम (सब) पढ़ते हो ।

अहम् पठामि = मैं पढ़ता हूं ।

आवाम् पठावः = हम दोनों पढ़ते हैं ।

वयं पठामः = हम (सब) पढ़ते हैं ।

बालकःपठति = बालक पढ़ता है ।

बालकौ पठतः = दोनों बालक पढ़ते हैं ।

बालकाःपठन्ति = सब बालक पढ़ते हैं ।

चतुर्थः पाठः ॥

* गच्छति = वह जाताहै	पतति = गिरताहै
निन्दति = वह निन्दा करताहै	नमति = प्रणाम करताहै
आगच्छति = वह आताहै	पिबति = पीताहै
चलति = वह चलताहै	खादति = खाताहै
लिखति = वह लिखताहै	खनति = खोदताहै
प्रविशति = वह घुसताहै	तिष्ठति = ठहरताहै
पश्यति = वह देखताहै	आकर्षति = खींचताहै
क्रीडति = वह खेलताहै	आह्वयति = बुलताहै
मिलति = वह मिलताहै	निवसति = रहताहै
धावति = वह दौड़ताहै	सर्पति = सरकताहै
नयति = वह लेजाताहै	क्रुध्यति = गुस्सा होताहै
वदति = वह कहताहै	शुध्यति = साफ होताहै
पृच्छति = वह पूंछताहै	जीवति = जीताहै
निःसरति = वह निकलताहै	क्राम्यति = टहलताहै
भवति = वह होताहै	ष्ठीवति = थूकताहै
गायति = वह गाताहै	नृत्यति = नाचताहै
वाञ्छति = वह चाहताहै	हसति = हँसताहै

* ति,तः,अन्ति, सि,थः,थ, मि,वः,मः ये नव प्रत्ययसंयुक्त कर गच्छति आदिके भी रूप पठति आदि के तुल्य बनालो॥

पञ्चमः पाठः ।

अपादान ५ (ऐब्लेटिव) (इब्तदाइय्या)

बालकात्, द् = बालकसे
बालकाभ्याम् = दोनों बालकोंसे
बालकेभ्यः = सब बालकोंसे

सम्बन्ध ६ (ज्योनिटिव) (इज़ाफ़िय्या)

बालकस्य = बालका, के, की,
बालकयोः = दोनों बालकों का, के, की,
बालकानाम् = सब बालकों का, के, की,

अधिकरण ७ (लोकेटिव) (ज़र्फ़िय्या)

बालके = बालक मे, पै, पर,
बालकयोः = दोनों बालकों में, पै, पर,
बालकेषु = सब बालकों में, पै, पर,

सम्बोधन ८ (वोकेटिव) (निदाइय्या)

हे बालक ! = अयि लड़के !
हे बालकौ = अयि दोनों लड़को
हेबालकाः = अयि (सब) लड़को

षष्ठः पाठः ।

पिकः = कोइल । शुकः = तोता ॥ बकः = बगुला ।

वृकः = भेड़िया । नक्रः = नाका । मत्स्यः = मछली । गजः = हस्ती । खगः = पक्षी । सर्पः = सांप । ग्रासः = कवल । पोतः = जहाज । मत्तः = मतवाला । स्तम्भः = स्थूण, खम्भाः । बन्धः = बांधना । बाष्पः = भाफ । झम्पः = कूदना । करः = हस्त । कचः = केश । कफः = कफ, बलगम ॥

सप्तमः पाठः ॥

खलः = दुष्ट । जिह्मः = कुटिल । कणः = कन । यवः = जौ । अंशः = भाग । वंशः = कुटुम्ब । अंसः = कन्धा । कंसः = कटोरा ॥ निम्बः = नीम । आम्रः = आम । नृपः = राजा । वक्रः = टेढ़ा । कोषः = खजाना । घटः = घड़ा । घट्टः = घाट । पटः = कपड़ा । कटः = चटाई । धटः = तराजू । वाटः = मार्ग । नटः = शैलूष, नट । मठः = छात्रालय । भटः = योद्धा ॥

अष्टमः पाठः ॥

वटः = बड़ । शाटः = अम्ल, खट्टा । हठः = ज़ोरावरी । शठः = मूर्ख । कुचः = स्तन । काशः = खांसी । कूपः = कुआ । सूपः = दाल । कोलः = सुअर । अट्टः = अटारी । हट्टः = बाज़ार । पीठः = स्टूल, मूढ़ा । अर्घः = मूल्य, कीमत । जयः = जीत । भयः = डर । नयः = न्याय । खजः = कर्छी । स्फोटः = फोड़ा । कूर्मः = कछुआ पापः

नीलकण्ठ । श्येनः = बाज । उक्त शब्दोंके रूप सर्व विभक्तियों में बालकवद् होते हैं ।

नवमः पाठः ॥

(अधोलिखित वाक्यों का संस्कृत बनाओ)

हाथी आता है । सांप रहता है । वह कनों को खाता है । मार्ग में कछुआ जाता है । वे बालों को देखते हैं । वह डरसे बुलाता है। वे दोनों मूर्ख दौड़ते हैं। मैं अटारीपरपढ़ता हूं । तुम थूकते हो । मैं चाहता हूं । तुम दोनों क्या कहते हो । वे लड़के टहलते हैं । हम दाल पीते हैं । नाके खेलते है । नट नाचता है । यहां मतवाले रहते हैं ।

(अधोलिखित वाक्योंकी भाषा बनाओ)

नटः नृत्यति । नक्राः क्रीडन्ति । वयं सूपं पिबामः । ते बालकाः क्राम्यन्ति । युवां किं वदथः । वयंवाञ्छामः । यूयं ष्ठीवथ । अट्टे अहं पठामि । ते मूर्खाः धावन्ति । भयाद् आह्वयन्ति । ते बालकान् पश्यन्ति । वयं सत्यं वदामः । वाटे कूर्मः गच्छति । स कणान् खादति । सर्पः निवसति। गजाः आगच्छन्ति । पोते मत्ताः नृत्यन्ति । यूयं पटे पश्यथ ? ॥

अन्यायः = जुल्म । अपूपः = पूआ । कपूयः = कमीना । कण्टकः = कांटा = । कृषकः = किसान । घाण्टिकः = घण्टा-बजाने वाला । भालुकः = रीछ । उलूकः = उल्लू । मर्कटः = वानर । अवकुशः = लंगूर । कलायः = मटर । संयावः = हलवा । सर्षपः = सरसों । नारङ्गः = नारङ्गी । सूचिकः = दर्जी । रजकः = धोवी । चित्रकः = चीता । विवेकः = तमीज व्यंसकः = नटखट । वार्त्ताकः = वेंगन । क्षपाटः = राक्षस ।

दशमः पाठः ।

अक्षोटः = अखरोट । कपाटः = किवाड़ । कुठारः = कुल्हाड़ा गन्धारः = कन्धार । तस्करः = चौर । मत्सरः = डाह । विमियः = नाराज । विष्टरः = विस्तर । कहारः = धीवर । खर्परः = खप्पर । कुशूलः = कुठिया । नकुलः = नौला । शृङ्खलः = जंजीर । क्रमेलः = उष्ट्र, ऊंट । नैपालः = नयपाल (देश) गोधूमः = गेहूं । व्यायामः = कसरत । वृषभः = बैल । कलङ्कः = अपयश । कितवः = जुआरी । गृञ्जनः = सलजम । अभ्याशः = समीप । अमित्रः = शत्रु ।

एकादशः पाठः ।

कटाहः = कड़ाही । नितम्बः = चूतड़ । कम्बोजः = काबुल । मकरः = मगर । मत्कुणः = खटमल । मशकः = मच्छर । स्तवकः = गुच्छा । स्तावकः = तारीफ करनेवाला । गण्डकः = गैंडा । गण्डूषः = कुल्ला । वृश्चिकः = बिच्छू । चमसः = चमचा । नापितः = नाई । तुरङ्गः = घोड़ा । मोदकः = लड्डू । दीपकः = दिआ । कुरङ्गः = हरिण । गवाक्षः = खिड़की । शपथः = सौगन्द । संकेतः = इशारा । विनोदः = तमाशा । कृपाणः = तलवार । भोटाङ्कः = भूटान । विश्लेषः = वियोग ॥

(अस-भुवि-धातु) = होना ।

अस्ति = वह है ।	असि = तू है ।
स्तः = वे दोनों हैं ।	स्थः = तुम दोनों हो ।
सन्ति = वे सब हैं ।	स्थ = तुम सब, हो ।

अस्मि = मैं हूं ।
स्वः = हम दोनों हैं ।
स्मः = हम (सब) हैं ।

(डुकृञ्—करणे—धातु) = करना ।

करोति = वह करता है ।

कुरुतः = वे दोनों करते हैं ।

कुर्वन्ति = वे (सब) करते हैं ।

करोषि = तू करता है ।

कुरुथः = तुम दोनों करते हो ।

कुरुथ = तुम (सब) करते हो ।

करोमि = मैं करता हूं ।

कुर्वः = हम दोनों करते हैं ॥

कुर्मः = सब करते हैं ।

कृतम् = किया । पठितम् = पढ़ा । दृष्टम् = देखा। पीतम् = पिया । गीतम् = गाया । नीतम् = लेगया । क्रीतम् = मोल लिया । विक्रीतम् = बेचा । भुक्तम् = खालिया । लिखितम् = लिखा । विज्ञातम् = जाना । प्रेषितम् = भेजा । दत्तम् = दिया । आत्तम् = लिया । गतम् = गया । आगतम् = आया । भूतम् = हुआ ।

अलङ्कृतम् = सजा दिया । कृतादिके रूप नपुंसक लिङ्गमें कृतम् । पुंलिङ्ग में कृतःऔर स्त्रीलिङ्ग में कृता होता है ।

द्वादशः पाठः ।

कथम् = क्यों । अलम् = बस । किम् = क्या । नो, न = नहीं । च = और । अत्र = यहां । तत्र = वहां यत्र = जहां । कुत्र = कहां । सर्वत्र = सब जगह । इदानीम् = इससमय । बाढम् = हां, जी । वरम् = अच्छा अवरम् = बुरा । कदा = कब । यदा = जब । तदा तब । सर्वदा = सदा । सत्वरम् = शीघ्र । अतः = इसवास्ते । एव = ही । अपि = भी । उपरि = ऊपर । नीचैः = नीचे । पितृव्यः = चाचा । भ्रातृव्यः = भतीजा । स्वस्रीयः = भानजा । मातुलः = मामा मातामहः = नाना । पितामहः = बाबा । दौहित्रः = धेवता । श्वशुरः=ससुर । श्यालः = साला । प्रपितामहः = परदादा । सोपानम् = सीढ़ी । शैत्यम् = सर्दी । पर्यटनम् = सैर करना । चूर्णम् = चून, आटा । दन्तधा-

बनम् = दतौन । अश्लीलम् = फोश । बाल्यम् = लड़कपन कर्गलम् = कागज़ । अनुकरणम् = नकल ।

त्रयोदशः पाठः ।

सतत्र कथं गच्छति । अलं कथं हससि । किं ते तत्र नो वदन्ति । ते यूयं च सर्वदा क्रीडय । यूयं वयं चअत्रस्मः । बाढं युवां तत्र क्रुध्यथः । ते बालकाः पाठं वरं पठन्ति । इदानीं तत्र को भवति । उपरि पितृव्यस्य दन्तधावनमास्ति । इदानीमेव सत्वरमागच्छामि । मातुलः, अट्टअस्ति । तत्र शैत्यं नास्ति । नीचैर्गच्छावः । यूयं किं लिखथ । कृषकः, गोधूमान् नहिखादति । मम मातुलस्य इदंकथनमस्ति ।

(संस्कृत यनाओ)

हिरन खिड़की में है । घण्टा बजानेवाला कहां जाता है । बानर जल पीते हैं । तुम इशारेको क्यों करते हो । चोर वहां जाता है । दालमें चमचा है । दो बैल दौड़ते हैं । बालक जल पीता है । हम वहां जाते हैं । तुम लड़के लिये अच्छा नहींकरते ॥

कः । (पुल्लिङ्ग) = कौन । का (स्त्रीलिङ्ग) = कौन ।

किम् = (नपुंसकलिङ्ग) कौन, क्या । अयम् (पु०) = यह इयम् (स्त्री०) = यह । इदम् (न०) = यह । यः (पु०) = जो । या (स्त्री०) = जो । यत् [न०] = जो । ईदृशः [पु०] = ऐसा । ईदृशी [स्त्री०] = ऐसी । ईदृशम् (न०) = ऐसा । कीदृशः (पु०) = कैसा । कीदृशी (स्त्री) = कैसी । कीदृशम् (न०) = कैसा । तादृशः (पु०) = तैसा । तादृशी (स्त्री०) = तैसी । तादृशम् (न०) = तैसा । यादृशः (पु०) = जैसा । यादृशी (स्त्री०) = जैसी । पश्चात्तापः = अफसोस । मासः = महीना ।

चतुर्दशः पाठः ।

यादृशम् (न०) = जैसा) । मादृशः (पु०) = मुझसा । मादृशी (स्त्री०) मुझसी । मादृशम् (न०) = मुझसा। त्वादृशः (पु०) = तुझसा । भवादृशः = आपसा । भवादृशी = आपसी । भवादृशम् = आपसा । उपानत् = जूता । छत्रम् = छता । शाटकम् = धोती । शिरोवेष्टनम् = साफा ॥ पत्रम् = चिट्ठी । अद्य = आज । श्वः = आनेवालाकल । ह्यः = गया कल । गतपरेद्युः = बीता परसों। लेखनी = क़लम।

मसीपात्रम् = दावात । पाषाणपट्टिका = स्लेट । लिपिः = कापी। दुस्करम् = कठिन। सुकरम् = सहल। दक्षः = चतुर॥

पञ्चदशः पाठः।

माम् = मुझको। त्वाम् = तुझको। तम् = उसको। यम् = जिसको। कम् = किसको। इमम् = इसको। आवाम् = हम दोनोंको। युवाम् = तुम दोनोंको तौ = उन दोनोंको। यौ = जिन दोनोंको। कौ = किन दोनोंको। इमौ = इन दोनोंको। अस्मान् = हमको। युष्मान् = तुमको। तान् = उनको। यान् = जिनको। कान् = किनको। इमान् = इनको। मया = मैने। त्वया = तूने। तेन = उसने। केन = किसने। अनेन = इसने। अस्माभिः = हमने। युष्माभिः = तुमने। तैः = उन्होंने। कैः = किन्हों ने। यैः = जिन्होंने। एभिः = उन्होंने॥

षोडशः पाठः।

मह्यम् = मेरेलिये। तुभ्यम् = तेरेलिये। तस्मै = उसके लिये। कस्मै = किसके लिये। यस्मै = जिसके लिये। त्वदीयम् = तेरा, रे, री। मदीयम् = मेरा, रेरी। तस्य = उसका, के, की। भवतः = आपका, के, की। कस्य = किसका, के, की।

यस्य = जिसका, के की। अस्माकम् = हमारा, रे, री। युष्माकम् = तुम्हारा, रे री,।। केषाम् = किनका, के, की। तेषाम् = उनका, के की। येषाम् = जिनका, के, की। मयि = मुझमें, पे, पर। त्वयि = तुझमें, पे, पर। कस्मिन् = किसमें। तस्मिन् = उसमें। एकस्मिन् = एकमें। यस्मिन् = जिसमें। अस्मिन् = इस में, पे, पर।

सप्तदशः पाठः।

(डुदाञ् – दाने धातु) = देना॥

ददाति = वह देता है
दत्तः = वे दोनों देते हैं
ददति = वे (सब) देते हैं
ददासि = तू देता है
दत्थः = तुम दोनों देते हो
दत्थ = तुम (सब) देते हो
ददामि = मैं देता हूं
दद्वः = हम [दोनों] देते हैं
दद्मः = हम [सब] देते हैं

(ज्ञा–अवबोधने) जानना।

जानाति = वह जानता है। जानासि = तू जानता है। जानीतः = वे दोनों जानते हैं। जानीथः = तुम दोनों जानते हो। जानन्ति = वे [सब] जानते हैं। जानीथ = तुम [सब] जानते हो

जानामि = मैं जानता हूं
जानीवः = हम दोनों जानते हैं
जानीमः = हम (सब) जानते हैं

अकारान्त नपुंसकलिङ्ग पुस्तक शब्द के रूप।

प्रथमा (१)	पुस्तकम् = एक किताब पुस्तके = दोनों पुस्तकें पुस्तकानि = सबपुस्तकें।	द्वितीया (२)	पुस्तकम् = पुस्तकको पुस्तके = दोनोंपुस्तकोंको पुस्तकानि=सबपुस्तकोंको

अयस्कारः = लुहार। कुम्भकारः = कुम्हार। मालाकारः = माली। सुवर्णकारः = सुनार। चर्मकारः = चमार। मिष्टकारः = हलवाई। ताम्बूलकारः = तम्बोली। चित्रकारः = तस्वीर उतारनेवाला। पटकारः = जुलाहा। सूचीकारः = दर्जी। पुस्तककारः = जिल्दसाज। घटिकाकारः = घडीसाज। रथकारः = बढई। अलङ्कारः = आभूषण। निराकारः = वेशकल

अष्टादशः पाठः।

(भाषा बनाओ)

सः किमस्मान् जानाति ; तौ तस्मै किं दत्तः। स

*शेष विभक्तियों में रूप बालकवत् होते हैं तथा अर्थ भी

तत्र तान् कृपाणान् जानाति। अस्माकमिदं पुस्तकं नो अस्ति। केन मर्दीयेन मातुलेन पत्रं प्रेषितम्। युष्मान् व्यंसकान् बालकान् ते आह्वयन्ति। अथ वार्त्ताकस्य शाकं भूतम्। त्वयि मम विश्वासो नो अस्ति। अहं तस्मै यज्ञदत्ताय दन्तधावनं ददामि। तौ पटकारौ स्तः। यूयं अस्मान्नो जानीथ ?॥

संस्कृत बनाओ।

वह किसका लड़का वहां पढ़ता है। यह हमारी दावात नहीं है। सोमदत्त के लड्डू अच्छे हैं। तुम्हारा यही घर है। उस कुम्हारके घड़े अच्छे होते हैं। इस लुहारने मेरी तलवार नहीं दी। उस माली की माला है जो हमारे पास रहता है। इस सुनार का आभूषण तुमने देखा। यह बढ़ई का लड़का है। हम तुम्हारे लड़कोंको नहीं जानते॥

चौर्य्यम् = चोरी। शौर्य्यम् = शूरता। धैर्यम् = धीरज। कापट्यम् = कपट। धौर्त्यम् = धूर्तता। मौर्ख्यम् = मूर्खता। काव्यम् = कविता। नाट्यम् = नाटक। नैष्ठुर्यम् = निठुरता। अन्तिकम् = पास। वेत्रम् = बेंत। तालकम् = ताला। स्थालम् = थाल। वाष्पयानम् = रेलगाड़ी। आगारम् = पड़ाव, स्टेशन। प्रतिदानम् = बदला। मिषम् = बहाना। रागः = प्रीति॥

एकोनविंशः पाठः ।

आकारान्तस्त्रीलिङ्गसुताशब्दः ॥

(१) कर्त्ता
सुता = लड़की
सुते = दोनों लड्कीं
सुताः = सबलड्कीं

(२) कर्म
सुताम् = लड़कीको
सुते = दोनों लड्कियों को
सुताः = सब लड्कियों को

(३) करण
सुतया = लड्की ने, से, के द्वारा, साथ ।
सुताभ्याम् = दोनों लड्कियों ने, से, के द्वारा
सुताभिः = सब लड्कित्र्ओं ने, से, के द्वारा

(४) सम्प्रदान
सुतायै = लड़की के लिये
सुताभ्याम् = दोनों लड़ाकियों के लिये
सुताभ्यः = सब लड्कियों के लिये

(५) अपादान
सुतायाः = लड्की से
सुनाभ्याम् = दोनों लड़ाकियों से
सुताभ्यः = सब लड़कियों से

(६) सम्बन्ध
सुतायाः = लड्की का, के, की
सुतयोः = दोनों लड़कियों का, के, की
सुतानाम् = सब लड़कियों का, के की

अधिकरण, ७ { सुतायाम् = लड़की में, पै, पर
सुतयोः = दोनों लड़कियों में, पै, पर
सुतासु = सब लड़कियों में, पै पर

सम्बोधन, ८ { हे सुते ! = अयि लड़की !
हे सुते = अयि दोनों लड़कियों !
हे सुताः = अयि सब लड़कियों !

विंशः पाठः ।

अम्बा = माता, अम्मा । कशा = कोड़ा, हण्टर । घटिका = घड़ी । छुरिका = छुरी । जिगीषा = जीतने की इच्छा । जिगमिषा = जानेकी इच्छा । चिकीर्षा = करने की इच्छा नौका = नाव । यूका = जूं । मर्यादा = सीमा । महैला = बड़ी इलायची । पिपासा = प्यास । बुभुक्षा = भूंख । मुक्ता = मोती । रोटिका = रोटी । वडवा = घोड़ी । प्रतिज्ञा = इकरार, दावा एला = इलायची । उपधा = छल । अवस्था = उम्र । बेला = समय । तुला = तराजू । नासिका = नाक । जिह्वा = जीभ । निद्रा = नींद । लूना = मकड़ी । प्रमीला = ऊंघना ॥

एकविंशः पाठः ।

भस्त्रा = धोकनी । दीपशलाका = दियासलाई शीतला = चेचक । श्रद्धा = विश्वास । श्लाघा = तारीफ। सपर्य्या=सत्कार।चटका = चिड़िया।दुरवस्था = बुरीहालत । चिकित्सा = इलाज । विचिकित्सा = सन्देह, शक । सिकता = बालू । ग्रीवा = गर्दन । छिक्का = छींक । हिक्का = हिचकी । वाटिका = बगीची । आस्था = आशा, उम्मेद । मूषिका = चुहिया।पाकशाला = भोजनभवन । सन्दंशिका = संडासी । कुम्बा = टट्टी । उपदा = भेंट, रिशवत । कर्कटिका = ककड़ी । कलिका = कली । गोधा = गोह । द्राक्षा = दाख । खट्वा = खाट । वराटिका = कौड़ी । जृम्भिका = जमुहाई । क्षुद्रा = शहदकी मक्खी । शर्करा = चीनी, खांड़ । वरयात्रा = वारात । मञ्जूषा = सन्दूकची । अनुज्ञा = हुक्म । मादरा = शराब । मन्दुरा = अस्तवल ॥

उक्त शब्दोंके रूप सुतावत् समझो परन्तु अम्बा शब्दके सम्बोधनमें हे अम्ब ! होता है ॥

द्वाविंशः पाठः ।

भाषा बनाओ ।

तत्र अम्बा त्वामाह्वयति । इयं कस्य कशाअस्ति । अस्माकं छुरिकां नयति । जिगीषया ते तत्र गच्छन्ति । किं जिगमिषा अस्ति । तस्य का चिकीर्षा 'अस्ति' यूयं जानीथ? । नौकायां जलमागच्छति । अस्मिन् वस्त्रे यूकाः सन्ति । मर्यादां सः खनति । आवां महेल्लां वाञ्छावः । पिपासया पिबति । बुभुक्षया आगच्छति।रोटिके वाञ्छामः । तत्र वडवा धावति।अहं तस्य सुनाय मिष्टं ददामि।इयं पठनस्य नो वेलास्ति

संस्कृत बनाओ ।

यह उसका छाता है । उस लुहारकी क्या उम्र है । इसमाली की मालामें मोती हैं। मैं इकरार को करता हूँ।इसवक्तमुझको नींद आती है । दीपकके पास दियासलाई है।उसमें तुम्हारा विश्वास नहीं है । आपकी तारीफ क्या है । वह बालक मा की सेवा करताहै । चिड़िया नाचती है । यहां कौन रहती है । किसका इलाज होता है । मुझको इस में सन्देह है ॥

उदाहरणम् ।

अस्यां वाटिकायां द्राक्षया वृक्षाःसन्ति = इस बागीचीमें

मुनक्के के पेड़ हैं । अहमाशंसां करोमि यूयं तं जानीथ = मैं आशा करता हूं कि तुम उसको जानते हो । पाकशालायामिदानीं भोजनं नास्ति = भोजनालयमें इस समय भोजन नहीं है। मूषिकयाऽस्माकं वस्त्राणि खादितानि = चुहियाने हमारे कपड़े खालिये । कूपे गोधा निवसति किं यूयं न जानीथ ! = कूपमें गोह रहती है क्या तुम नहीं जानते । ताभ्यां बालकाभ्यां तत्राद्य किं कार्यं कृतम् = उन दोनों लड़कोंने वहां आज क्या काम किया । एभिः सुवर्णकारैः गीतं न गीतम् = इन सुनारोंने गीत नहीं गाया । वाटिकायां कस्य वरयात्राऽस्ति = बगीचीमें किसकी बारात है ॥

त्रयोविंशः पाठः

समीपे = पास । शकटम् = गाड़ी । पुरस्कारः = पारितोषिक, इनाम । गोप्यम् = छिपाने योग्य । पिधानम् = ढक्कन । पूयम् = पीव । पेटकम् = टोकरी । गुच्छकः = गुच्छा । अङ्कोटः = पिस्ता । अफेनम् = अफीम । आभिघारः = छोंक । सम्प्रत्ययः = एतबार । चोलकम् = चोगा ।

चक्कलम् = गोलवस्तु, चकला। कुसृतिः = शरारत। सायम् = शाम । प्रातः = सुबह । घृतम् = घी । तैलम् = तेल॥

भाषा बनाओ ।

मम समीपे अद्य दन्तधावनं नो अस्ति । इदं शकटं कस्य अस्ति । सायं बाष्पयानं तत्र आगच्छति । मञ्जूषायां किम् अस्ति। तस्मै पुरस्कारः केन दत्तः। किम्, इदं कार्यं गोप्यम् अस्ति । । तस्मिन् घटे पिधानं नो अस्ति ॥

संस्कृत बनाओ ।

यह किस का गुच्छा है । टोकरी में क्या है । यहां पिस्ता अच्छा नहीं मिलता है । यह आदमी अफीम खाता है। इस दाल में छोंक अच्छा नहीं दिया। मुझको तुम्हारा पूरा यकीन है। इसमें तुम्हारी शरारत है । सुबह क्या पढ़ते हो। तुम्हारे मामा पूछते हैं । इस घड़े का घी कैसा है ? ॥

चतुर्विंशः पाठः ।

कोशातकी = तुरई। कारवेल्लिका = करेला। शृङ्गाटकम् = सिंघाड़ा । कालिन्दम् = तरबूज । खर्बूजम् = खरबूजा ।

दाडिमम् = अनार । रक्तालुः = रतालू । चिर्भिटम् = कचरा । शुक्तम् = सिरका । आसुतम् = अचार। प्रलापः = बकवाद । कृतकम् = बनावटी। झटिति = झट । अनुसन्धानम् = अन्वेषण, खोज । प्राधान्यम् = प्रधानता । कटकः = कड़ा । अवलेहः = चटनी । समासः = मेल, संक्षेप। विकारः तबदीली । पुण्ड्रः = पौंडा । तड़ागः = तालाब । क्षेत्रम् = खेत । मिष्टम् = मीठा । आस्तरणम् = बिछौना ॥

भाषा बनाओ।

इयं कोशातकी। वरमस्ति । अथ कारवेल्लिकायाः कार्श्यं भूतमस्ति । अस्मिन् तडागे शृङ्गाटकानि भवन्ति । अस्य क्षेत्रस्य कालिन्दानि कीदृशानि सन्ति। इदं मम दाडिममाधिकं मिष्टमस्ति। अस्य भोलानाथस्य छात्रस्य कार्य्यं कृतम् अस्ति। यूयं न जानीथ तस्य चोलके दाडिमानि सन्ति ॥

संस्कृत बनाओ।

तेरे पास दाखहैं। इस घड़े में सिरका है। क्या तुम अचारको खाते हो। तुम इस वक्त बकवादको क्यों करते हो। उसने शीघ्र खोज लगाली. तुम्हारी इसमें क्या प्रधानता है। इस लड़के का क्या नाम है। वहां चटनी नहीं है ॥

पञ्चविंशः पाठः ।

भ्रमरः = भौरा । वत्सः = बछड़ा । बदामः = बादाम । वन्दनीयः = नमस्कृति करनेयोग्य।वराहः = सुअर। नीरम् = पानीयम्, पानी । समीरः = वायु, हवा । समता = बराबरी । मातुलानी = मामी, माई । मातामही = नानी । पितामही = दादी । मातृस्वसा = मौसी । पितृस्वसा = बुआ, फुआ । ननान्दा = नन्द । लवित्रम् = चाकू । क्रोशः = कोस । योजनम् = चारकोस । शाटः = कपड़ा । शरावः = पिआला, सरवा । लेखः = लिखना । भृत्यः = नौकर ॥

भाषाबनाओ ।

किं तत्र वाटिकायां भ्रमरा निवसन्ति । वत्सः अम्बाया दुग्धं पिबति । अस्य मम मित्रस्य समीपे बदामा न सन्ति मम ननान्दा तत्र पाठशालायामस्ति । गुरुजना वन्दनीया भवन्ति । वराहाः तडागे प्रविशन्ति । अस्य नगस्य नीरसमीरौ वरंस्तः।ते तस्य समतां मह्यं वदति । इयं किं तत्र मातुलानी गङ्गां गच्छति॥

संस्कृत बनाओ ॥

तुम्हारी दादी इस समय जीवित है । उस की नानी

तुम्हारे घरमें है। मुरादाबाद से सम्भल चार योजन है। इस आदमीके कपड़े अच्छे नहीं हैं। इस लुहारकी यह कड़ाही कैसी है। यह तालाब क्यों सूखा है। इस लड़के का लेख अच्छा है। तुम्हारे नाना के मामाके पुत्रका यह घर है। हमने ऐसी पाठशाला नहीं देखी है जैसी यह है॥

विप्रयोगः = विरोधः,फेर ब। सातत्यम् = निरन्तर। धृष्टः = निर्लज्ज। आपणिकः = दूकानदार। आयः = आमदनी। व्ययः = खर्च। घोटकः = घोड़ा। खरः = गदहा। मार्जारः = बिलाव। कीटः = कीड़ा। ताम्रचूडः = कुक्कुट, मुर्गा। सारमेयः = कुत्ता। मुकुरः = दर्पण। कन्दुकः = गेंद। चिबुकम् = ठोड़ी। काकः = कौवा। कलहः = लड़ाई। लवणम् = नमक। कथनम् = कहना। वराकः = बिचारा। स्वभावः = आदत। उपस्करः = मसाला। जीर्णम् = पुराना॥

भाषा बनाओ।

अस्मिन् कथने विप्रयोगः अस्ति। ते वराकाः सातत्यं कार्यं कुर्वन्ति। अनेन धृष्टेन बालकेन कुख्यातिः दत्ता। अयं घोटकः वरं चलति। मार्जारः सारमेयं ध्यानेन पश्यति। अस्य

कुम्भकारस्य खराः,रात्रौ महान्तं कोलाहलं कुर्वन्ति। युष्माकं स्वभावः, वरं नो अस्ति । इयं वार्त्ता कस्य अस्ति ॥

संस्कृत बनाओ ।

उस घरमें एक बिलाव है । तुम्हारे विस्तर पर कीड़े हैं । वहां दो मुर्गे हैं । यह किसका कुत्ताजाता है । वह दर्पण में मुख देखता है । हम दोनों गेंद खेलते हैं । इस वृक्षपर काक रहते हैं ।इस दालमें लवण नहीं है । इस मासका क्याख़र्च है

षड्विंश पाठः ।

कोपः = गुस्सा । लोभः = लालच । इन्धनम् = ईंधन (लकड़ी) आर्द्रम् = गीला । पथ्यम् = मुफीद । तथ्यम् = सच । सज्जनः = शरीफ। आलापः = बात चीत । श्रमः = मेहनत । नारी = औरत । जननी = माता । कल्याणम् = वहबूदी । निषेधः = मनाई । पेषिणी = सिलवट्टा । रजतम्= चांदी । शुक्रम = वीर्य । तक्रम् = मठा । श्मशानम् = मरघट। स्थैर्यम् = मजबूती। स्थौल्यम् = मोटाई । रिङ्गणम् = रीगना। रसायनम् = कीमिया । रेचकम् = दस्तावर । आरोहणम्= चढ़ना । लाङ्गूलम् = पूछँ = लालनम् = लाड़। वमनम् = उलटी । वातायनम् = झरोखा । मपञ्चः = जाल (ठगई)॥

भाषा बनाओ।

वरं न कोपस्य फलं कदापि। लोभः पापस्य कारणम्। फलं वरं वै भवति श्रमस्य। तक्रे न पश्यामि घृतं कदापि। अस्य बालकस्य लालने युष्माकं कल्याणं नो अस्ति। वातायने पश्यति सोमदत्तः॥

संस्कृत बनाओ।

मरघट में ईंधन नहीं है। सन्दूकची में मुटाई कम है। इस चादरीमें बिकार क्यों है। कुत्ते की पूंछ झरोखे में है। यह दवा दस्तावर तो नहीं है ?। तुम्हारी चांदीकी दावातहै

सप्तविंशः पाठः।

शलभः = पतङ्गा। स्तुतिः = तारीफ। शिथिलः ढीला। परिचयः = जानकारी। रक्षकः = पालक। लुण्ठाकः = लूटेरा पत्रवाहकः = चिट्ठीरसा। वर्षोपलः = ओला। दुराग्रहः = हठ। निर्णयः = फैसला। मोहितः = आशिक। दिवान्धः = चिमगादड़। विस्मयः = ताज्जुब। कृतघ्नः = नाशुकरा॥

भाषा बनाओ॥

शलभाः पतन्ति दीपे मम मातुलस्य। परिचयेन सदा

भवात स्तुतिः । बालस्य नीचेःपठनं न भवात ॥

संस्कृत बनाओ ।

चिट्टीरसा के पास लुटेरा रहता है। उसके फैसले म तुमने हठ किया। इस वृक्षपर रात्रिमें चिमगादड़ रहते हैं। यह ताज्जुब की बात नहीं है। बढ़ई के फैसले में क्या हुआ ॥

अष्टाविंशः पाठः ।

स्थूलम् = मोटा । सूक्ष्मम् = बारीक । आलुकम् = आलू । लघुशङ्का = पेशाव । स्नानम् = नहाना । पर्पटः = पापड़ । पाषाणम् = पत्थर । बटकः = वड़ा । क्वथिता = कढ़ी। निस्तुषा = चक्की । प्लवनम् = तिरना । प्रतिमानम् = तोलना। कुण्डलिनी = जलेबी। शर्करोदकम् = शरवत। लाजा खील। पुष्टिः = मजबूती । तुष्टिः = सब्र। अतुलम् = बहुत। पिष्टपचनम् = तवा। मरीचम् = मिर्च। ऊनम् = कम ॥

भाषा बनाओ ।

स्थूलानि, अक्षराणि लेख्यानि नो सूक्ष्माणि। लाजाः चर्वान्ति बालकाः। हापुडस्य पर्पटाः प्रसिद्धाः सन्ति ॥

संस्कृत बनाओ ।

इस कड़ाही की कढ़ी कैसी है । यह किससी चक्की है । उसकी खीलों में मेरी जलेबी है । कैसी मजबूती को चाहते हो । इस आदमीके बड़े अच्छे होते हैं ॥

एकोनत्रिंशः पाठः ।

त्रयस्त्रिंशद् देवताः सन्ति अष्टौ वसवः, एकादश रुद्राः, द्वादशादित्याः, इन्द्रः प्रजापतिश्चेति । चत्वारो वेदाः षट् शास्त्राणि च सन्ति चत्वारो वर्णा आश्रमाश्च । त्रिविधं कर्म-क्रियमाणं सञ्चितं प्रारब्धं चेति । ईश्वरजीवप्रकृतयः, त्रयोऽपि पदार्था अनादयः । शिक्षाकल्पव्याकरणनिरुक्तछन्दोज्योतिषाणि वेदाङ्गानि । विदुषां भूषणं विद्या भूषणं मूर्ख भूषणम् ॥

१-पृथीवी, जल, तेज, वायु, आकाश, द्यौ चन्द्र, नक्षत्र ॥ २-प्राण, अपान, व्यान, समान, उदान, नाग कूर्म, कृकल, देवदत्त, धनञ्जय, जीवात्मा ॥ ३-चैत्र, वैशाख, ज्येष्ठ, आषाढ, श्रावण, भाद्रपद, आश्विन, कार्त्तिक, मार्गशिर, पौष, माघ, फाल्गुन ॥

ओ३म् ।

मित्रवर्य ! नमस्ते अस्तु ! इन्द्रप्रस्थतः–

परेशकृपातः, अत्र सर्वथा कुशलम् अस्ति आशाअस्तितत्र भवान्अपिकुशली भविष्यति अस्माकंगतपरेद्युः षाण्मासिकी परीक्षा संभूता तत्र चत्वारि पत्राणि तु सुष्ठु लिखितानि परन्तु गणितस्य पत्रे सन्देहः अस्ति–स्वपरीक्षायाः, अपि झटिति वृत्तं लेख्यम् । अन्याच्छिवम् ।

भवन्मित्रः सत्यव्रतः

॥ ओम् ॥

श्रीयुक्त परममाननीय ! प्रधानाऽध्यापक ! महोदय !

नमस्करोमि भवन्तम्—

देव ! मम मातुलस्य ज्येष्ठपुत्रस्य पञ्चकक्षास्थस्य सोमदत्तस्य अस्मिन् एव चैत्रमासे शुक्लपञ्चम्याः विवाहः निश्चयीकृतः इतोवरयात्रा रामपुरं गमिष्यति अतएव ममगमनं तत्र- आवश्यकीयम्, अस्ति–एतदर्थमद्यप्रभृति पञ्चानांदिवसानाम् अवकाशं वाञ्छामि आशासेअवश्यमेव स्वीकृतो भविष्यतीति शम्–

निवेदकः नवकक्षस्थोगुरुदत्तः–

(गणना)

एकः	१	एकादश	११	एकविंशतिः	२१	एकत्रिंशत्	३१	एकचत्वारिंशत्	४१
द्वौ*	२	द्वादश	१२	द्वाविंशतिः	२२	द्वात्रिंशत्	३२	द्विचत्वारिंशत् / द्वाचत्वारिंशत्	४२
त्रयः	३	त्रयोदश	१३	त्रयोविंशतिः	२३	त्रयस्त्रिंशत्	३३	त्रिचत्वारिंशत् / त्रयश्चत्वारिंशत्	४३
चत्वारः	४	चतुर्दश	१४	चतुर्विंशतिः	२४	चतुस्त्रिंशत्	३४	चतुश्चत्वारिंशत्	४४
पञ्च	५	पञ्चदश	१५	पञ्चविंशतिः	२५	पञ्चत्रिंशत्	३५	पञ्चचत्वारिंशत्	४५
षट्	६	षोडश	१६	षड्विंशतिः	२६	षट्त्रिंशत्	३६	षट्चत्वारिंशत्	४६
सप्त	७	सप्तदश	१७	सप्तविंशतिः	२७	सप्तत्रिंशत्	३७	सप्तचत्वारिंशत्	४७
अष्ट / अष्टौ	८	अष्टदश / अष्टादश	१८	अष्टविंशतिः / अष्टाविंशतिः	२८	अष्टत्रिंशत् / अष्टात्रिंशत्	३८	अष्टचत्वारिंशत् / अष्टाचत्वारिंशत्	४८
नव	९	एकोनविंशतिः	१९	एकोनत्रिंशत्	२९	एकोनचत्वारिंशत्	३९	एकोनपञ्चाशत्	४९
दश	१०	विंशतिः	२०	त्रिंशत्	३०	चत्वारिंशत्	४०	पञ्चाशत्	५०

*नपुंसक लिङ्ग में एक, द्वे, त्रीणि, चत्वारि। स्त्रीलिङ्ग में एका, द्वे, तिस्रः चतस्रः रूप होते हैं (पु०) में लिखे ही हैं, शेष रूप तीनों लिङ्गोंमें समान होते हैं।

एकपञ्चाशत्	५१	एकषष्टिः	६१	एकसप्ततिः	७१	एकाशीतिः	८१	एकनवतिः	९१
द्विपञ्चाशत् द्वापञ्चाशत्	५२	द्विषष्टिः द्वाषष्टिः	६२	द्विसप्ततिः द्वासप्ततिः	७२	द्व्यशीतिः	८२	द्विनवतिः द्वानवतिः	९२
त्रिपञ्चाशत् त्रयःपञ्चाशत्	५३	त्रिषष्टिः त्रयःषष्टिः	६३	त्रिसप्ततिः त्रयस्सप्ततिः	७३	त्र्यशीतिः	८३	त्रिनवतिः त्रयोनवतिः	९३
चतुःपञ्चाशत्	५४	चतुःषष्टिः	६४	चतुःसप्ततिः	७४	चतुरशीतिः	८४	चतुर्नवतिः	९४
पञ्चपञ्चाशत्	५५	पञ्चषष्टिः	६५	पञ्चसप्ततिः	७५	पञ्चाशीतिः	८५	पञ्चनवतिः	९५
षट्पञ्चाशत्	५६	षट्षष्टिः	६६	षट्सप्ततिः	७६	षडशीतिः	८६	षण्णवतिः	९६
सप्तपञ्चाशत्	५७	सप्तषष्टिः	६७	सप्तसप्ततिः	७७	सप्ताशीतिः	८७	सप्तनवतिः	९७
अष्टपञ्चाशत् अष्टापञ्चाशत्	५८	अष्टषष्टिः अष्टाषष्टिः	६८	अष्टसप्ततिः अष्टासप्ततिः	७८	अष्टाशीतिः	८८	अष्टनवतिः अष्टानवतिः	९८
एकोनषष्टिः	५९	एकोनसप्ततिः	६९	एकोनाशीतिः	७९	नवाशीतिः	८९	नवनवतिः	९९
षष्टिः	६०	सप्ततिः	७०	अशीतिः	८०	नवतिः	९०	शतम्	१००

सपादशतम् १२५ । द्विपादशतम् १५० । त्रिपादशतम् १७५ । शतद्वयम् ॥